

Х.Д. Хужакулов,
и.ф.н., доц., ТДИУ

ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК РИВОЖЛАНИШИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ

В статье проанализирована роль и место субъектов малого бизнеса и предпринимательства в развитии национальной экономики, рассмотрены проблемы обеспечения занятости населения, доля малого предпринимательства в разрезе секторов экономики, исследована практика поддержки данной отрасли различными финансовыми инструментами.

In this article have been analyzed following: the role and place of entities of small business and entrepreneurship in national economy development, problems of maintaining people's employment, proportion of small entrepreneurship in fields of economy, supporting practice of this field by different financial equipment.

Калитли сўзлар: кичик бизнес, тадбиркорлик, ЯИМ, бандлик, тармоқ, солиқ, кредит.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш натижасида бу соҳа мамлакатимиз иқтисодиётида етакчи кучга айланиб бормоқда.

Президентимиз И. Каримов “Кичик бизнесни нафақат сон жиҳатидан кўпайтириш, балки уни, аввало, сифат жиҳатидан ҳам ривожлантиришимиз, бу борада оддий ишлаб чиқаришдан ички ва ташқи бозорга йўналтирилган мураккаб, юксак технологияга асосланган ишлаб чиқаришга ўтиш масаласига алоҳида эътибор қаратишимиз даркор”[1], деб таъкидлаган эдилар. Ушбу соҳа бугунги кунда мамлакатимизда энг йирик меҳнат бозори, мулкдорларнинг ўрта синфини шакллантиришнинг асосий омили, миллионлаб одамлар учун даромад ва фаровонлик манбаи ҳисобланади. Айнан ана шу одамлар ўз бизнесини ривожлантириш ва кучайтиришдан, шу аснода иқтисодиётимиз барқарорлигини таъминлашдан энг кўп манфаатдор бўладилар[4].

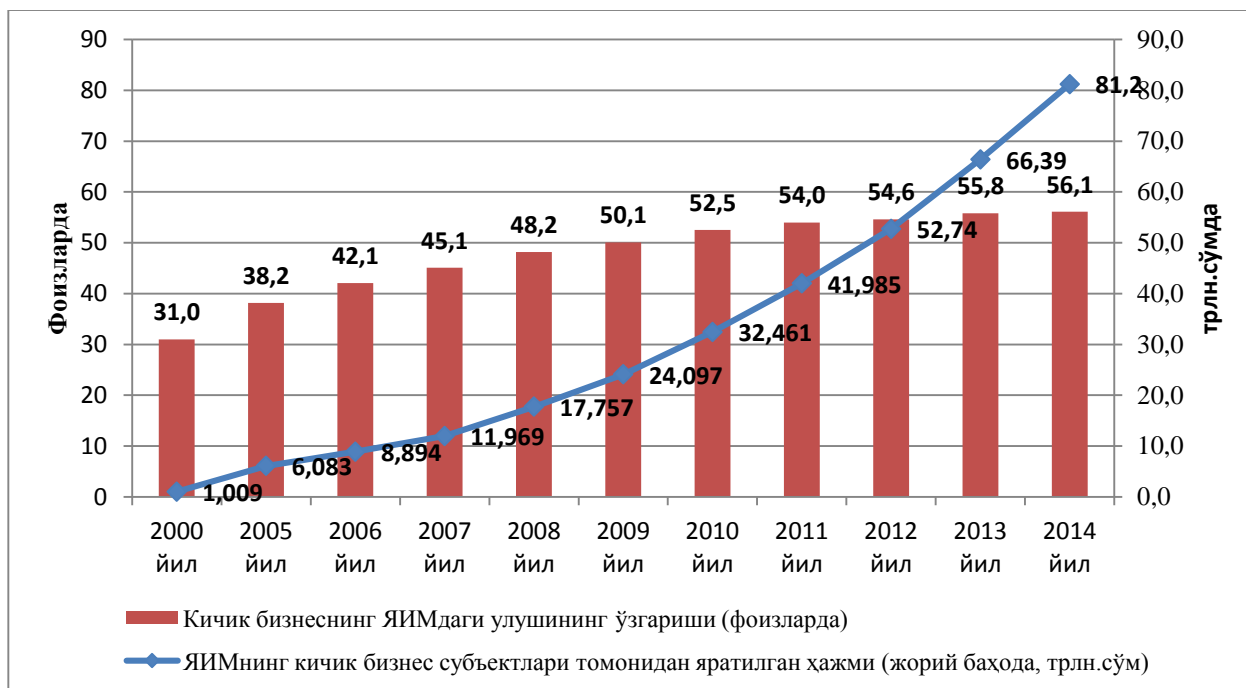
Сўнгги йилларда кичик бизнеснинг ЯИМдаги улушини улар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажмини ошириш борасида олиб борилаётган ислоҳотлар ўз натижасини бермоқда (1-диаграмма).

Олиб борилаётган бундай изчил ислоҳотлар иқтисодиётда банд бўлган аҳоли сонининг ошишига таъсир қилмасдан қолмади (2-диаграмма).

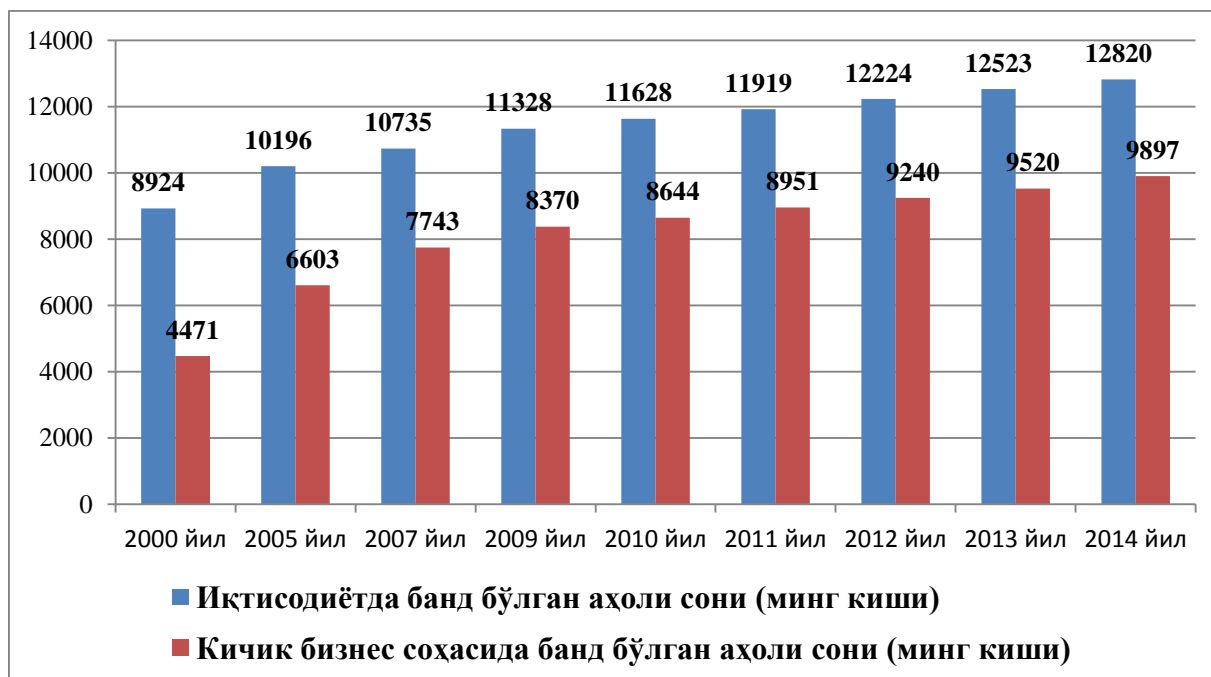
Республикаимизда 2000 йилда иқтисодиётда банд бўлган аҳоли 8924 мингтани ташкил этган бўлса, унинг 50,1 фоизи кичик бизнес соҳасида ишлаётганларга тўғри келган. 2013 ва 2014 йилда бу кўрсаткич мос равишда 76,0 ва 77,2 фоизни ташкил этгани ҳолда, охириги йилда унинг 7580,3 минг нафари индивидуал сектор, 2317,2 минг нафари кичик корхона ва микрофирмалар ҳиссасига тўғри келди. Кичик бизнеснинг хусусий секторида иш билан банд бўлганлар сони 9078,4 минг кишини ва жами соҳада банд бўлганларнинг 91,7 фоизини ташкил қилди. 2014 йилда мамлакатимизда қарийб

1 миллион иш ўрни яратилиб, уларнинг 60 фоизидан кўпроғи қишлоқ жойларида барпо қилинди. Бу борада кичик корхоналар, микрофирмалар ва якка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш эвазига 480 мингдан ортиқ иш ўрни ташкил этилди.

1-диаграмма
Кичик бизнеснинг ЯИМдаги улуши динамикаси [6]

2-диаграмма
Иқтисодиётда банд бўлган аҳоли сонида кичик бизнес улушининг ўсиш суръатлари [6]

2-диаграммада кўрсатилишича, сўнги ўн беш йил мобайнида кичик бизнеснинг ЯИМдаги улуши 25,0 банд фоизга ошиб, 2014 йилда 56,1 фоизни ёки ЯИМнинг кичик бизнес субъектлари томонидан яратилган ҳажми 81,2 трлн.сўмдан зиёдни ташкил этди [4].

Аҳоли бандлигини оширишда хизмат кўрсатиш соҳаси билан бир қаторда ишлаб чиқариш соҳасида ҳам янги иш ўринлари яратиш керак.

Саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда кичик бизнеснинг улуши 2013 йилда 2003 йилга қараганда мос равишда 14 ва 20 банд фоизга ошиб, қишлоқ хўжалиги ва йўловчи ташишда энг катта салмоққа эга бўлган.

Кичик тадбиркорлик субъектлари маҳсулоти ҳажмида хусусий сектор улуши саноат тармоғида 34-35 фоизни, қишлоқ хўжалигида 100 фоизни, пуллик хизматларда 88-90 фоизни, экспорт ҳажмида 3,5-4,0 фоизни ташкил этмоқда.

Дарҳақиқат, хусусий мулк шаклидаги корхона давлат мулки бўлган корхонадан кўра анча самарали ишлаши ўз исботини топган. Шу ўринда Президентимиз И.А. Каримовнинг “... баъзан хусусий мулк тушунчасини нодавлат мулкка асосланган корхоналар тушунчаси билан чалкаштирамиз. Мазкур таърифларга қатъий аниқлик киритиш ва энг муҳими, қонунларимизга мувофиқ равишда иқтисодиётда хусусий мулкнинг устуворлигини амалда таъминлаш, уни қўллаб-қувватлаш ва дахлсизлигини кафолатлаш даркор” [3], деб айтган сўзлари чуқур маъно ва аҳамиятга эгадир.

Республикамызда 2013 йилда 2005 йилга қараганда фаолият кўрсатаётган кичик корхона ва микрофирмалар сони 1,531 мартага кўпайгани ҳолда, уларда банд бўлган ходими сони 1,756 баробарга ошган. Бу эса ушбу субъектлар фаолиятининг кенгайганлигидан далолат беради.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятининг статистик таҳлили натижалари, мазкур соҳанинг вилоятлар кесимида нотекис ривожланаётганини кўрсатмоқда (1-жадвал).

1-жадвал

2013 йилда вилоятлар кесимида иқтисодиёт тармоқлари бўйича кичик тадбиркорликнинг улуши [6] (Умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида)

Худудлар / Тармоқлар	ЯИМ, ЯҲМ	Саноат	Қишлоқ хўжалиги	Қурилиш	Савдо	Пуллик хизматлар	Асосий капиталга инвестициялар
1	2	3	4	5	6	7	8
Ўзбекистон Республикаси	55,8	24,8	98,1	71,9	46,3	46,7	33,5
Қорақалпоғистон Республикаси	64,0	24,2	95,9	77,3	50,4	36,9	19,2
Андижон	57,5	11,7	99,9	89,9	44,0	63,4	49,6
Бухоро	66,8	25,3	98,4	64,3	42,3	54,1	18,8
Тошкент	79,9	45,1	99,9	87,2	34,9	44,0	37,7

1-жадвалнинг давоми

1	2	3	4	5	6	7	8
Қашқадарё	51,4	10,1	99,5	73,9	36,0	55,3	14,8
Навоий	36,1	5,9	97,0	69,6	48,8	43,8	25,1
Наманган	79,5	48,8	99,2	92,5	45,5	53,9	52,4
Самарқанд	77,1	42,2	98,4	95,0	52,2	57,1	48,3
Сурхондарё	74,1	26,1	99,2	78,3	36,8	54,4	38,8
Сирдарё	67,3	21,6	99,0	89,3	59,5	31,4	30,9
Жиззах	55,3	18,4	96,0	71,4	44,0	49,4	32,0
Фарғона	61,1	21,1	96,7	88,2	42,1	48,8	30,7
Хоразм	73,8	35,8	95,9	77,6	39,8	49,8	32,7
Тошкент ш.	54,6	46,1	X	65,3	56,3	43,1	52,3

Республикамизнинг иқтисодиёт тармоқларида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажмида кичик тадбиркорликнинг улуши 2014 йилда саноатда 31,9 фоизни, қишлоқ хўжалигида 98,3 фоизни, қурилишда 70,3 фоизни, савдода 45,4 фоизни, пуллик хизматларда 48,5 фоизни ва асосий капиталга киритилган инвестицияларда 34,8 фоизни ташкил этиб, олдинги йилларга нисбатан таркибий ўзгаришлар содир бўлди.

2014 йилда кичик бизнес субъектлари томонидан 3661,9 млн. АҚШ доллари миқдорида маҳсулотлар экспорт ва 6328,6 млн. АҚШ доллари миқдорида маҳсулотлар импорт қилинди ёки мос равишда 2013 йилга нисбатан 135,2 ва 113,0 фоизни ташкил этиб, жами экспортдаги улуши 26,0 фоизга, импортдаги улуши эса 45,3 фоизга тенг бўлди.

Кичик бизнес субъектларининг асосий экспорт маҳсулотларини қишлоқ хўжалиги, тўқимачилик, ишлов берувчи, электр техникаси ишлаб чиқариш маҳсулотлари ва халқ амалий санъати буюмлари ташкил этади.

2015 йил 1 январига рўйхатга олинган кичик корхона ва микрофирмалар сони (фермер ва деҳқон хўжаликларисиз) 221140 тани, шундан 2014 йилда ташкил этилгани 26037 тага тенг бўлган бўлса, турли сабабларга кўра тугатилганлари 18740 тани ташкил этган.

Кичик бизнеснинг аҳолига пуллик хизматлар кўрсатишдаги улушини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. 2013 йилда хизмат кўрсатиш соҳасида 11579 та кичик бизнес субъектлари ташкил этилди.

Кичик корхоналарнинг саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришдаги улушининг ўсишини таъминлаш ички истеъмол бозорини республиканинг ўзида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар билан тўлдириш имкониятларини кенгайтиради.

Умуман олганда, республикамизда кичик бизнеснинг ривожланишига алоҳида эътибор берилётганлиги ижтимоий-иқтисодий тараққиётда ушбу соҳанинг нақадар муҳим аҳамият касб этишидан далолат беради. Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотларни босқичма-босқич амалга ошириш тажрибаси кичик бизнесни ривожлантиришда ҳам ўз аҳамиятига эга бўлмоқда.

Мамлакатимизда кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантириш

мақсадида турли хил молиявий воситалар орқали бу соҳани қўллаб-қувватлаш устувор йўналиш сифатида амал қилиб келинмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишида, энг аввало, мазкур соҳа учун белгиланаётган солиқ имтиёзлари етарли даражадаги рағбатлантирувчи роль ўйнаётганлиги ҳисобланади. Хусусан, 2011 йилда иқтисодиётнинг барча тармоқларидаги корхоналар, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўловининг амалдаги 7 фоизли ставкаси 1 фоизга камайтирилиб, 6 фоиз қилиб белгиланди. Бунинг натижасида кичик бизнес субъектлари ихтиёрига давлат бюджетига тўлаши лозим бўлган 80 миллиард 300 миллион сўмлик маблағ уларнинг молиявий имкониятларини кучайтириш учун қолдирилди, пировардида эса уларда ишлаб чиқариш ҳажми ўсган ҳолда, янги иш ўринлари яратишда ушбу субъектларнинг улуши ошиши таъминланди. 2012 йилда ҳам кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга туширилди [2] ёки 1996 йилга нисбатан 7,6 мартага қисқарди.

2014 йилда банк тизимида қатор устувор вазифалар амалга оширилди. Жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар, шу жумладан, микрокредитлар ажратиш механизмлари такомиллаштирилди ва янада соддалаштирилди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 2014 йилда банклар томонидан 9 трлн. сўмдан ортиқ, яъни 2013 йилга нисбатан 1,3 баробар ортиқ кредит маблағлари, шу жумладан 2 трлн. сўмга яқин микрокредитлар ажратилди. Тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 11 йил давомида ажратилган жами кредитлар ҳажми 25 баробарга, микрокредитлар ҳажми эса 46 баробарга ўсди (3-диаграмма).

3-диаграмма

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига берилган кредит ва микрокредитлар миқдори, млрд.сўм [7]

Албатта, мамлакатимизда иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, янги иш ўринларини яратиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига янада янги замонавий банк хизматлари кўрсатиш такомиллаштирилиб борилиши талаб этилади. Шу муносабат билан 2014 йилнинг 1 январидан бошлаб Марказий банкнинг амалдаги қайта молиялаштириш ставкаси йиллик 12 фоиздан 10 фоизга пасайтирилди. Бу эса, ўз навбатида, тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитлар фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келиб, натижада ушбу субъектлар томонидан банк кредитларидан фойдаланиш орқали ўз бизнесларини ривожлантиришга янада кўпроқ имкониятлар яратди.

Тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредит сиёсатида деҳқон (юримдик шахс мақомидаги) ва фермер хўжаликлари учун бир қатор имтиёзлар белгиланган бўлиб, уларни қуйидагиларда кўриш мумкин:

- тижорат банкларининг имтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан берилган кредитлардан фойдалангани учун имтиёзли фоиз ставкаси миқдори Ўзбекистон Республикаси Марказий банки қайта молиялаш ставкасининг 50 фоиздан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади;

- “Микрокредитбанк”нинг маблағлари ҳисобидан бериладиган, энг кам иш ҳақининг 200 баробаригача бўлган бошланғич сармоя учун микрокредитлар йиллик 5 фоизли ставкада, бизнесни кенгайтириш ва айланма маблағларни тўлдириш учун энг кам иш ҳақининг 500 баробаригача микрокредитлар Марказий банк қайта молиялаш ставкасидан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади;

- янги ташкил этилган, юримдик шахс мақомига эга бўлган деҳқон хўжаликларига энг кам иш ҳақининг 150 баробари, фермер хўжаликларига эса 300 баробари миқдорида бошланғич сармоя учун йиллик 5 фоизли имтиёзли кредитлар бериш йўлга қўйилди;

- давлат эҳтиёжи учун дон ва пахта етиштирувчи фермер хўжаликларига бериладиган аванс маблағларининг олдиндан 3 фоизли имтиёзли ставка билан кредит тарзида берилиши йўлга қўйилди.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда хорижий инвестициялар кенг жалб этилмоқда. Хусусан, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Германия тараққиёт банки (KfW), Хитой Халқ Республикаси ҳукумати ва бошқа хорижий инвесторлар томонидан катта миқдорда кредитлар ажратилмоқда. Жумладан, 2012 йилда халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматларининг 181,7 миллион АҚШ доллари миқдоридаги имтиёзли кредит линиялари ва грантлари ўзлаштирилди.

Мухтасар қилиб айтганда, кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантириш миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ўсишига замин яратиб, аҳоли бандлигини таъминлаш ва унинг турмуш фаровонлиги даражасини юксалтиришда муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Президентимиз И.А. Каримов таъкидлаганларидек, “Хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш мақсадида бу соҳага тўлиқ эркинлик бериш, бу йўлда ғов бўлиб турган барча тўсиқ ва чекловларни

бартараф этиш энг муҳим устувор вазифадир[4].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. //Халқ сўзи, 2008 йил 9 февраль.

2. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи, 2013 йил 19 январь.

3. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. //Халқ сўзи, 2014 йил 18 январь.

4. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. //Халқ сўзи, 2015 йил 17 январь.

5. Эгамбердиев Э., Хўжакулов Ҳ. Кичик бизнес ва тадбиркорлик. – Т.: Маънавият, 2003.

6. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитасининг ҳисобот маълумотлари.

7. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг йиллик ҳисобот маълумотлари.